

Nizami Gəncəvinin sələfləri və xələfləri

Nizami və Güvahi etik-əxlaqi görüşlərində səsleşmələr

Nüshabə Araslı

AMEA-nın müxbir üzvü

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

Annotasiya. XVII əsr türk şairi Güvahi və onun "Pəndnamə" əsərinə həsr olunmuş məqalədə türk mühiti və bütün bu hadisələrdə iştirak edən hekayələr haqqında yazılmışdır. Müəllif hekayələr, kəlamlar və təmsillərdən istifadə edərək, bu gün də istifadə olunan türk atalar sözləri, məsəllər və ifadələrlə öz fikirlərini təsdiq etmişdir.

Güvahinin "Pəndnamə" əsərinin Nizami əsərləri ilə müqayisəsi göstərir ki, müəllifin fikirləri əxlaqi-didaktik baxışlarla üst-üstə düşür. Nizaminin əsərlərində isə fars dilində türk kəlamları, atalar sözləri və optimist ifadələrdən istifadə olunub. "Pəndnamə" əsərini Nizaminin yaradıcılığı ilə birləşdirən ümumi cəhət onu göstərir ki, Güvahi Nizaminin yaradıcılığı ilə yaxından tanış olub və onun "Pəndnamə" əsəri Nizami şeirlərinin türk xalq yaradıcılığı ilə bağlılığını təsdiq edən bir bədii nümunə kimi də böyük əhəmiyyət daşıyır.

Açar sözlər: "Pəndnamə" Türk mühiti, atalar sözləri, məsəl, təmsil, ibrətamiz

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 24.10.2021; qəbul edilib – 04.11.2021

Consonances in ethical-moral views of Nizami and Guvahi

Nushaba Arasli

Correspondent Member of ANAS

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

Abstract. The article deals with Turkish poet of the 17th century Guvahi and his work "Pendnameh" Guvahi described the Turkish environment and wrote about the stories which he has seen and been participation of all those events. The author using the stories, edifying sayings and fables he affirmed his thought with the Turkish proverbs, saying and expressions which are used nowadays.

The comparison of the work "Pendnameh" by Guvahi with the works of Nizami shows that the author's opinions are common with the moral-didactic views and the Turkish sayings, proverbs and vivacious expressions were used in the works of Nizami in Persian. The common thought and theme which combine the work "Pendnameh" with the works of Nizami show that Guvahi had been familiar with the creative work of Nizami and his work "Pendnameh" as a literary pattern which affirms the poems of Nizami with the influence of the Turkish folk-art and has a great interest.

Keywords: "Pendnameh", Turkish environment, proverbs, saying, fable, edifying

Article history: received – 05.10.2021; accepted – 13.10.2021

Giriş / Introduction

Nizami Gəncəvinin dünyəvi əhəmiyyət kəsb edən ölməz irsi Türk xalqları ədəbiyyatlarına da qüvvətli təsir göstərərək ilk türk poemalarının yaranması və bu ədəbiyyatın yüksək bəşəri ideallarla bir daha zənginləşməsində əvəzsiz rol oynamışdır. Nizaminin doğma xalqının şifahi ədəbiyyatı və qədim türk abidələrindən təsirlənməsi, onun əsərlərinin türk xalqları içərisində geniş yayılması ilə nəticələnmiş, şairin oğuz-qıpçaq ənənələri ilə bağlı söz və istilahlər işlətməsi, türk atalar sözləri və məsəllərindən faydalanması Nizami poemalarının türk dilinə tərcümə olunması üçün də əlverişli zəmin yaratmışdır. Hələ XIV əsrdən başlayaraq Nizami əsərləri qismən və tam şəkildə türk dilinə tərcümə edilmiş, şairin Xarəzmli Qütb, Yusuf Sinan Şeyxi, Eşqi kimi mütərcimləri meydana gəlmiş, Nizami mövzularında orijinal nümunələr, "Xəmsə"lər ərsəyə gəlmişdir. Nizami təsiri türk xalqlarının şifahi ədəbiyyatlarında da geniş yayılaraq türk xalq dastanları, nağıl, rəvayət, əfsanə və başqa xalq ədəbiyyatı nümunələrində xalq sənətkarlarının türkülərində, el maniləri, aşıq şeirində də özünü qabarıq göstərmişdir.

Əsas hissə / Main Part

Nizami poemaları ilə yaxından tanış olan türk ravi və məddahları çox zaman şairin əsərlərinin ideya məzmununu əsas götürərək onu xalq zövqü, zamanın tələbi və türk şifahi ədəbiyyatının öz xüsusiyyətləri ilə məharətlə birləşdirmiş, məzmunca Nizami əsərindən fərqli, fikri baxımdan isə ona yaxın maraqlı nümunələr yaratmışlar.

Əsərlərində türk xalq məsəlləri, aforizmlər və türk rəvayətlərinə tez-tez müraciət edən Nizami, türk xalq yaradıcılığına bu baxımdan da qüvvətli təsir göstərmişdir. Nizami poemalarında əksini tapan fəlsəfi-əxlaqi səciyyəli hekayələr, şairin həyatın müxtəlif sahələrinə dair didaktiki-etik görüşləri, işlətdiyi xalq məsəlləri, mənalı aforizmləri xalq içərisində yayılaraq dillər əzbəri olmuş, orta əsrlər türk yazılı ədəbiyyatına da nüfuz edərək, xüsusilə məsnəvi şeirində geniş yer almışdır. Bu baxımdan XVI əsr türk şairi Güvahinin "Pəndnamə" əsəri xüsusilə səciyyəvidir.

Güvahinin həyat və yaradıcılığı barədə qaynaqlarda geniş məlumat yoxdur. Şairin doğum və vəfat etdiyi tarix dəqiq müəyyənləşdirilməmişdir. Şairdən bəhs edən Aşiq Çələbi, Həsən Çələbi, Lətif və Bəyani təzkirələrində, Əlinin "Kühül-əxbar"ında onun "sipahi" (əsgər) olduğu, Sultan Səlimin ordusunda xidmət elədiyi qeyd olunur. Təzkirələr Güvahinin "Pəndnamə"dən başqa "Qürbətname", "İbrətname" və "Kühül-bədayi" adlı bir əsəri olduğunu da qeyd edirlər. Aşiq Çələbi isə təzkirəsində Güvahinin "Pəndnamə"sinin "Künzül bədayi" də adlandığını bildirir.

Güvahinin öz qeydlərindən onun "Pəndnamə"ni 1526-cı ildə bitirib, Sultan Süleyman Qanuniyə ithaf etdiyi məlum olur. Qaynaqlarda bəzən Güvahinin bu əsərinin görkəmli fars şairi Fəridəddin Əttarın ilk dəfə bədii yaradıcılığa gətirilən "Pəndnamə"sinin tərcüməsi olduğu da qeyd edilir. Əslində bu fikir doğru deyildir. Güvahi Əttardan təsirlənsə də, onun əsərini tərcümə etməmiş, əxlaqi-didaktiki görüşlərinin təsədüfi baxımdan şərhli və əsasən sufi-təlimi mülhazələrini əhatə edən sələfindən fərqli olaraq daha çox doğma mühitdən çıxış etmiş, "Pəndnamə"sində türk xalqları içərisində yayılmış nəsihət səciyyəli hekayə, ibrətamiz lətifə və xalq təmsillərini daxil etmişdir. Güvahi öz öyüdlərini də Türk atalar sözləri, məsəl və deyimlərlə təsdiq etmişdir. Güvahi çox yerdə həyatı müşahidələrini, bilavasitə şahidi olduğu əhvalatları qələmə almış. Ayas Paşa, İbrahim paşa, Əli Paşa Qızıl Əhməd, Nəsrəddin Xoca kimi türk şəxsiyyətləri ilə bağlı hadisələrdən bəhs etmiş, xalq danışıqında bu gün də işlənməkdə olan türk deyim və məsəllərindən bəhrələnməmişdir.

Güvahi "Pəndnamə"sində başlıqların ərəbcə olması, əsərdə gözədayən ərəb və farsca ifadələr, şairin ərəb və fars dillərinə yaxşı bələd olduğunu aydınlaşdırır. Bununla belə Güvahi türkcə sözlərə üstünlük vermiş, türk ata sözlərinin işlənmə xüsusiyyətləri ilə də fərqlənmişdir. Təsədüfi deyildir ki, Güvahi "Pəndnamə"sindən söz açan qaynaqlarda şairin əsərinin Türk mühitinin məhsulu olması xüsusi vurğulanır, onun "Zəban-i türkidə olan əmsalın əksərini nasx və pənd tərifi üzrə nəzmə gətirib adını "Pəndname-yi" Güvahi verdiyi" – qeyd olunur [1, s.287].

Eyni fikrə tanınmış türkoloq İ.V.Borblinanın "Orta əsrlərdə Şərq ədəbiyyatı" kitabındakı "Türk ədəbiyyatı" fəslində də rast gəlirik [2, s.409].

Əsərin ilk nəşiri Məhmət Həngirmən Güvahi "Pəndnamə"sinin türk düşüncə tərzini əks etdirdiyini bir neçə yerdə diqqətə çatdıraraq yazır: "Güvahi Yavuz Sultan Selimin Misir seferinə katılmış, Anadolu'da duyduğu bütün ata sözü deyim fikir və masalları Pend-namesinə aktarmışdır. Hikayə, fikrə və masalların sonunda oğut verirken de doğrudan-doğruya Türk ata sözlərindən yararlanmışdır" [3, s.7].

"Pəndnamə"nin kimə ithaf olunması da qəti müəyyənləşdirilməmişdir. Qaynakların böyük bir qismi Güvahinin öz əsərini Yavuz Sultan Səlimə ithaf etdiyini bildirir. Məhmət Həngirmən haqlı olaraq, bu fikirlə razılaşmayıb bəlkə də şairin öz əsərini Yavuz Sultan Səlimin adına yazmaq istədiyini, amma sonradan Yavuzun vəfatından sonra onu Sultan Süleyman Kanuniyə ithaf etdiyini qeyd edir. Əsərin özündə də bir neçə yerdə şair Süleyman Qanunidən söz açır, onu mədh edir.

"Pəndnamə"nin qurtarma tarixi ilə bağlı Güvahinin qeydləri də onun əsəri 1526-cı ildə Sultan Süleyman Qanununin hakimiyyəti zamanı bitirdiyini göstərir.

Güvahi Təvhid, Peyğəmbərin nəti, çahar yarm (Əbubəkr, Ömər, Osman və Əlinin) mədhindən sonra gələn "Mətlə-i dastan" belə başlayır:

*Gəl ey akıl dil ü can lövhinə yaz
Güvahi sözlərin kim kildi ağaz
Anın bu nazıdır silk-i cevahir
Bilür kədr in olan sarraf-i mahir
Meani bahri içre degme qavvas
Cevahir bulmaya bunlar gibi has
Nesayihdür ekabirden bu kamu
Muazzizdür cevahirden bu kamu....* [3, s.93]

Şair "Mətlə-i dastan"dakı ilk hekayədə zəmanə şahını da öyərək, oxucunu öz hökmdarına həmişə sadıq olmağa çağırır.

*Ulul-əmre olan asi cihanda
Cezası bulur bunda vü anda
Hudaya şahumuz ol Han Süleyman.
Selatin zübdəsi Sultan Süleyman
Feza-yi-kişver şeh-suvari.
Yeğane Han Selim 'ün yadigarı
Nice kim tura bu devran-i alem
Ola emrim ile sultan-ı alem....* [3, s.96]

"Pəndnamə"də Zati, Nədimi kimi türk divan şairlərinin adları çəkilir, İbrahim Paşa, Əli, Qızıl Əhməd, Məlik İsfəndiyar, Hacı Bektaş, Xoca Nəsrəddin" və onlarla bağlı əhvalatlar qələmə alınır.

Əsərdə əksini tapan hekayə, latifə və təmsillər içərisində Cəlaləddin Mövlananın "Məsnəvi-sindən, Gülşəhrinin "Məntiqütteyr", Əhmədinin "İskəndərnamə" əsərlərindən alınmış nümunələrə də yer verilir."Pəndnamə"də "Kitabi- Dədə Qorqud" və Füzuli əsərlərini xatırladan məsəl və ifadələrlə qarşılaşırıq.

Güvahi özünün F.Əttar, C.Rumi və başqa sələfləri kimi, Nizamının da adını heç yerdə çəkmir. Bununla belə əsərdə Fərhad, Məcnun, Leyli və başqa Nizami qəhrəmanları anılır, Leyli və Məcnun məhəbbəti ilə bağlı türk xalqları içərisində geniş yayılmış rəvayətlərdən istifadə olunur. Şair eşq ilə bağlı nəsihətamiz görüşlərini ifadə edərkən, Nizamının "Leyli və Məcnun" əsəri əsasında yaranmış xalq hekayələri ilə fikrini təsdiqləyir. Məsəl olaraq "Leyliyə Məcnun gözüylə

baş" xalq məsəli ilə bağlı yaranan və Cəlaləddin Rumi "Məsnəvi"sində də əksini tapan aşağıdakı rəvayəti götürək:

*Dimiş Leyliyi görüp bir nazarsuz
Safa-yi işkdan dur u habersuz
Ki Mecnun ger bununun çox melalet
Çeker hüsninde yok bunun o halet
Taaccüb kilmamış ol söze Leyli
Dimiş Mecnun ider Leyliyə meyli
Çu Mecnuna iderler bu beyanı
Dimiş benim gözümle görür anı.* [3, s.184]

Yenə həmin fəsildə yer alan başqa bir hekayədə oxuyuruq:

*Hak içim aş idup bir vakt Leyli
Yidürdi halka hayr eyledi həvli
Kazanlar üzr e vuruban ayağın
Virurdi aş simana çanağın.
Meger Mecnun da çanak sundı vardı
Anun çanağını keşçeyle urdi.
Uşandı anda Mecnunun çanağı
Sevindi görüb en Mecnun o lağı.
Didiler iy zaifu hasta vü zar
Ne iş itdi sana gör ol cefa-kar
Didi siz anlamazsuz ali var dur,
Benümle anun özge halı vardır...
Veredyi aş bana dahi o dilber
Olerdum ben de halk ile beraber.* [3, s.185]

Güvahi bu xalq rəvayətini şərh edərək Leylinin çanağı sındırmaq Məcnuna iki mətləbi anlatmaq istədiyini bildirir: Əvvəla ona sən aşə meyil etmə, ancaq mənim qəmimi ye; ikincisi isə, mən sənəm, sən də mənəm, bunu unutma.

Onu da qeyd edək ki, "Leyli və Məcnun" mövzusunun Şərq ədəbiyyatında işlənməsi haqqında əsaslı tədqiqat aparmış görkəmli türk ədəbiyyatşünası A.S.Ləvənd bu motivin Əbdürrəhman Cami tərəfindən mövzuya gətirildiyini qeyd edir. Halbuki bu rəvayət mövzusunun türk ədəbiyyatında mövcud sufi təlimi görüşlərin qüvvətlənməsi ilə bağlı yaranan xalq yaradıcılığı nümunəsi olub, Camidən əvvəl XIV əsr türk şairi Əhmədinin "İskəndərnamə" əsərində də öz əksini tapmışdır.

Güvahi əsərində ictimai həyat və xalq məişətinin müxtəlif sahələrinə dair əksini tapan hikmətli söz və nəsihətlər, Nizami poemalarında şairin təsvir olunan əhvalatlarla bağlı haşiyə çıxaraq söylədiyi öyüdlər, bədii ricası, şəxsi münasibət və əxlaqi-fəlsəfi qənaətlərini bildirdiyi beytlərlə yaxından səsleşir. Xüsusilə, Güvahinin nəfsə uymamaq, tamahdan çəkinmək, var-dövlətə arxalanmamaq, təvazökarlıq, xeyirxahlıq, səxavət, pis yoldaşdan uzaq olmaq, yaxşı ad, vətəne sevgi, əməyə-rəğbət, doğruluq, elmin faydası haqqında görüşləri, şeir, söz sənəti və eşqlə bağlı mülahizələri bizə hər şeydən əvvəl Nizami yaradıcılığını xatırladır. "Pəndnamə"ni Nizami əsərləri ilə birləşdirən belə ümumiliklər aydın göstərir ki, Güvahi Nizami yaradıcılığı ilə yaxından tanış olmuş və əsərinin başlanğıcında "əkabirlərin nəsihətlərini" qələmə aldığı deyərək, Nizamini də nəzərdə tutmuşdur.

"Pəndnamə"də el hikmətindən alınmış aforistik səciyyəli beytlər də Nizami aforizmlərini xatırladır. Burada isə biz Güvahi "Pəndnamə"si və Nizami əsərlərində yer alan atalar sözləri və

türk xalq deyimlərinin oxşar, bəzən də eyni tərzdə əksini tapdığını göstərən bir neçə nümunə ilə kifayətlənmək istəyirik.

Güvahi əsərindəki öyüdlərdən birini “su sənəyi suda sınar” məsəli ilə təsdiqləyir:

*Hemin anlayana bu mani yiter.
Ki ahir sulu senek suda yiter.* [3, s.117]

Bu məsəli Nizami “İskəndəmə” əsərində İskəndər şahın anasına yazdığı məktubunda belə işlətməmişdir:

*Ke gər qatre şod çeşmə bedorud bad
Şekeste səbu bər ləbe-rud bad.* [4, s.200]

(*Əgər qatrə getdisə, çeşmə sağ olsun, səbu (su qabı) çay qırağında sınar.*)

Güvahinin əsərində oxuyuruq:

*Tutasın diyü huyin açır özüm
Ki üzümə görə kararur üzüm.* [3, s.118]

“Üzüm üzümə baxıb qaralar” məsələni Nizami belə işlədir:

*Mədəh modberanra bəre-xiş rah
Ke anqur əz anqur gərdəd siyah.* [4, s.113]

(*Bəxtsiz adamları yaxına buraxma ki, üzüm üzümə baxıb qaralar.*)

Güvahi sadıq dost, vəfali yoldaş barədə danışırkən deyir:

*Yalunuz iş tutuban umma uzlik
Ki Tanrıya yar aşur yalunuzluk.* [3, s.119]

Nizaminin “Xosrov və Şirin” əsərində də belə bir məsələ qarşılaşırıq. Şair yazır:

*Tora əz yar nəqorizəd behər kar
Xodayəst onke bimesl əst o biyar.* [5, s.118]

(*Sən hər işdə yoldaşla ol ki, təyisiz və yoldaşsız ancaq Tanrıdır*) “Pəndnamə”də oxuyuruq:

*Şitab etmə budur resm-i zamane
Ayaq-ayaq çıxarlar nerdübana.* [3, s.246]

“Nərdivana pillə-pillə ayaq qoyarlar” məsəli Nizaminin əsərində öz əksini belə tapmışdır:

*Nəmixahi ke zir ofti çə saye
Məşə bər nərdeban coz paye-paye.* [5, s.501]

Nizaminin “Yeddi gözəl” əsərində belə bir atalar sözü ilə qarşılaşırıq:

*Morgi-zirək becstocuye-təam
Bədo payyftəd həmi dər dam.* [6, s.380]

Bu atalar sözü “Pəndnamə”də türkcə əksini belə tapır:

*Dirilən murg-i çapuk çar u naçar
Olur iki ayağından giriftar.* [3, s.143]

Nizami oğlu Məhəmmədə nəsihət edərək deyir:

*Ey besa xab ku hovəd delgir
Vasil-i an delxoşist dər təbir.* [6, s.52]

Güvahi bu məsəli “Pəndnamə”sində belə ifadə edir:

*Her olmayanı duş bil zahira tuş
Uşenme hayr olur korkulu duş.* [3, s.153]

“Biri birinə bağ qıydı, o isə ona bir salxım qıymadı” xalq məsəlindən Nizami öz “İskəndərnamə”sində belə faydalanır:

*Yeki dad bağı be bituşeyi
Nədədəş ze bağı an digər xüşeyi.* [7, s.992]

(*Birisi bir yoxsula bağ verdi, o birisi bağdan ona bir salxım vermədi.*)

Güvahi “Pəndnamə”sində bu məsəl bir beytə sığışdırılmadığından iki beytlə ifadə olunur.

*Meger kim bir kişi bir kimseye bağı
Bağıslamış kim ola sol işi sağ.
İricek vakt-ı mive anla sözüüm
Ol ana vermemiş bir salxım üzüm.* [3, s.36]

Belə misalların sayını istənilən qədər artırmaq olar. Ancaq elə götürülən bu nümunələr də Nizaminin əsərlərində türk sözləri və məsəllərini fars dilində işlətdiyini təsdiq etmək üçün kifayətdir. Məlumdur ki, atalar sözləri və xalq məsəllərinin belə oxşarlığı müəyyən dərəcə həyatı təcrübə, məişət, düşünmə tərz, dünyagörüşün bənzərliyi, həyatı məsələlərə, əxlaqi görüşlərə münasibətin eyniliyini göstərməkdədir. Doğrudur, mənşə baxımdan bir-birindən uzaq olan xalqların folklorunda da ümumi cəhətlər, ayrı-ayrı xalqlara məxsus atalar sözlərində də bənzərlik vardır. Bu isə belə hikmətli sözlərin həyatı gerçəklikdən doğması, varlığı əks etdirməsi ilə bağlı olub, həyat həqiqətlərinə xalq münasibətinin bənzərliyini göstərir. Ancaq bu zaman daha çox mənacə səsələmə, ideya və fikri baxımdan yaxınlıq nəzərə çarpır. Nizami əsərlərində rastlaşdığımız bir çox atalar sözləri və xalq deyimləri türk xalq zəkasının əksi olub, öz bədii ifadəsini Güvahi “Pəndnamə”sində tapan nümunələrin məzmunca demək olar ki, eynidir. Fərq burasındadır ki, Nizami bu aforizm və xalq məsəllərini əsərlərində mətnlə bağlı özünəməxsus bir sənət qüdrətilə işlətməmiş, Güvahi isə “Pəndnamə”nin “məfailün, məfailün, fəilün” vəzninə müvafiq tərzdə təqdim etmişdir.

Nizami poemalarında tez-tez qarşılaşdığımız idiomatik ifadələr, obrazlı ifadə və el deyimlərinin Güvahi “Pəndnamə”sində öz əksini tapması da maraqlıdır. Məsələn, Nizami əsərlərində “ağ yalan danışmaq”, aydın olan bir şeyi gizlətməyə çalışmaq mənasında işləən “Günəşi pələqlə suvamaq” deyiminə Güvahi “Pəndnamə”sində də rast gəlirik.

Nizaminin “İskəndərnamə” poemasında Bərdə hökmdarı Nüşabənin elçi sifətli onun sarayına gələn və özünün İskəndər olduğunu danmaq istəyən şahə qazəbləndiyini belə ifadə edir:

*Bər aşoft Nüşabə bər an şir del
Ke puşid xurşidra zire-gel* [7, s.1048]

(Nüşabə o aslan ürəklinin əlindən elə qəzəbləndi
Ki, günəşi palçıqla suvadı (palçıq altında gizlətdi)

“Xosrov və Şirin” əsərində də Məhın Banunun Şirinin günahını onun üzünə vurmamaq üçün özünü əhvalatdan xəbərsiz kimi göstərməsini bildirərək deyir:

Sərə-xom bər meye-cuşide midaş
Be gel xurşidrapuşide midaş [5, s.105]

(Qaynayan meyi küpdə saxladı, günəşi palçıqla örtmək istədi)

Bu ifadəyə Güvəhinin “Pəndnamə”sində də rast gəlirik:

Düşicək penbədə gizlenmez atəş
Kaçan sıvanısar balçıqla güneş [3, s.180]

Nizami məlum mətləbi soruşmaq, aydın məsələni ehtiyac olmadan bir daha xəbər almaq mənasında işlənən “görünən kəndi xəbər almaq” deyimindən Şirinin dili ilə faydalanır:

Ço kurah çənd ləl əz səng porsəm,
Çəra deh binəm o fərsəng porsəm. [5, s.362]

(Korlar kimi nə vaxt qədər daşdan ləl soruşum
Niyə kəndi gördüyüm halda məsafəni soruşum.)

Bu obrazlı ifadəyə Güvəhinin “Pəndnamə”sində də rast gəlirik:

Yakın menzildə halka söz ne həcət
Görünen köyə kulağuz ne həcət. [3, s.153]

Yaxud xalq danışdığından gələn “Əyri oturub, düz danışmaq” deyimini götürək. Nizamının “Xosrov və Şirin” əsərində bu ifadə Şirinin söhbətində belə səslənir:

Biya ta kəc neşinəm rast güyəm
Çe xariha kəzy naməd beruyəm. [5, s.35]

(Gəl əyri oturub, düz danışım, ondən mənə nə əziyyətlər qaldı ki, görməyim.)

Dimişlərdur ulular bunu böyle:
Kayırmaz egrı otur, toğru söyle. [3, s.217]

“Pul pulu çəkər “ ifadəsi Nizami poemasında belə işlənilir:

Şenid əz dəbirane-dinarsənc
Ke zər zər kəşəd dər çəhan gənc gənc. [7, s.911]

(Pul ölçən katiblərdən eşitmişdi ki, qızıl qızılı, xəzinə xəzinəni çəkər.)

Bu deyim Güvəhi əsərində belə təqdim olunur:

Önünde yöklü özine özenür
Sonunda akça akçayı kazanur. [3, s.244]

“Leyli və Məcnun” əsərində Nofələ açıqlanan Məcnun ona deyir:

Zin kəste ço naomid budi
K'an ca ke nəkəştı dorudi. [7, s.552]

(Bu aşığıdan əgər ümidini kəsmişdin (bəs) əkmədiyən yeri niyə biçdin.)

Bu beytdə bihudə iş görmək, əbəs çalışmaq mənasını ifadə edən “əkmədiyən yeri biçmək” deyimini “Pəndnamə” də öz əksini belə tapır:

O kavm-i hod yolçunun esker
Hemişe ekmedugi yirde biçer.

Güvəhinin “Pəndnamə”sində yer alan “Hemişe çok yanılır söyleyen çok” məsəli də bizə Nizamının “Xosrov və Şirin”indəki

Soxən kəm quy ta bər kar girənd
Ke dər besyar bəd besyar girənd. [7, s.163]

(Sözü az söylə ki, işə yarasın, çoxda çox nöqsan tutarlar.)

– beytini xatırladır.

Güvəhinin əsərində Nizamının işlətdiyi deyim və ifadələrlə yaxından səsleşən nümunələr çoxdur. Biz bu tədqiqatda onların ancaq bir qismini göstərə bildik. Bū da maraqlıdır ki, tanınmış türkoloq olan görkəmli Polşa alimi A.Zayonkovski XV əsr türk şairi Şərifinin “Şahnamə” tərcüməsinə həsr etdiyi tədqiqatında türk deyim və xalq məsəllərindən danışarkən, “Oğuznamə”, M.Kaşqarının “Divanü-Lüqat-it-türk” və məşhur türkoloq alimlər Radolf, Bariber de Meynard, Qordlevski, Ö.Aksöyə söykənərək “günəşi palçıqla suvarmaq”, “əyri oturub, düz danışmaq”, “əlini əlinə vurmaq”, “su dəstəsi suda smar” və başqa bu kimi deyimlərin türk mənşəli olub XIV əsr çığatay şairi Qutbun “Xosrov və Şirin” tərcüməsində də əksini tapdığını xüsusi vurğulayır [8, s.220].

Nəticə / Conclusion

Bütün bunlar Güvəhinin Nizami əsərlərində fars dilində və bir qədər dəyişiklərlə əksini tapan türk atalar sözü, məsəl və deyimlərin yarandığı ilk şəkllə daha uyğun bir tərzdə “Pəndnamə”sinə daxil etməsini göstərir. Bu baxımdan Güvəhinin əsəri Nizami sənətinin türk xalq yaradıcılığı ilə qarşılıqlı bağlılığını bir daha təsdiq edən bədii nümunə kimi də böyük tədqiqi əhəmiyyət daşıyır.

Ədəbiyyat / References

1. Qəstərcuğlu Lətif. Təzkireyi Lətif, İqdam mətbəəsi, 1932.
2. Боролина И.В. Турецкая литература, литература Востока в средние века, М., МГУ, т.II, 1970.
3. Güvəhi, “Pəndname”, Hazırlayan: Mehmet Hengirmen. Ankara, Başbakanlık Basimevi, 1983.
4. نظامی گنجوی شرفنامه، ترتیب دهنده متن علمی و تحقیقی ع.ع.علیزاده، باکو، 1947
5. نظامی گنجوی خسرو و شیرین، ترتیب دهنده متن علمی و انتقادی بسمی و انتقادی له و الکساندروویچ خه تاووروف، باکو، 1960.
6. نظامی گنجوی هفت پیکر، متن علمی و انتقادی طاهر محرموف، معکو، 1987.
7. خمسة نظامی الیاس بن یوسف نظامی گنجوی، انتشارات قنبریس، تهران 1380
8. Ədəbiyyat. A.Zayançkovski, Şəhnamenin ilk türkce manzumesinde Atasözleri ve Deyimleri. Ankara, Bilimsel Bildirmeler TTL Basimevi, 1966.

Созвучия в этико-нравственных воззрениях Низами и Гувахи

Нушаба Араслы

Член-корреспондент НАНА

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

Резюме. В статье рассказывается о турецком поэте 17 века Гувахи и его произведении «Пенднаме». Гувахи описал турецкую среду и написал о событиях, которые он наблюдал и в которых непосредственно участвовал. Автор, используя рассказы, назидательные поговорки и басни, подтверждал свои мысли турецкими пословицами, поговорками и выражениями, которые используются и в наши дни.

Сравнение произведения Гувахи «Пенднаме» с произведениями Низами показывает, что оценки автора совпадают с морально-дидактическими взглядами, а турецкие поговорки, пословицы и жизнерадостные выражения использовались в произведениях Низами на персидском языке. Общие мысли и темы, объединяющие произведение «Пенднаме» с произведениями Низами, показывают, что Гувахи был знаком с творчеством Низами, а его произведение «Пенднаме», являясь литературным образцом, подтверждает связь творчества Низами с турецким народным творчеством и имеет большое значение.

Ключевые слова: «Пенднаме», турецкая среда, пословицы, поговорки, басня, назидание